

**ΤΟΜΕΑΣ ΠΟΙΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΝΟΜΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ**

(Νικ. Ανδρουλάκη, Κωνστ. Σταμάτης, Νέστ. Κουράκης
Χρ. Μπάκας, Αθηνά Ζιώγα - Σακκά, Παν. Βασιλακόπουλος)

**ΕΠΙΛΟΓΗ
ΕΙΔΙΚΩΝ ΠΟΙΝΙΚΩΝ ΝΟΜΩΝ**

Σύντομες ερμηνευτικές παρατηρήσεις

- Εισαγωγή
- Περί Τύπου
- Περί Ναρκωτικών
- Περί Αρχαιοτήτων
- Περί Οικονομικών Εγκλημάτων
- Περί Εθνικού Νομίσματος
- Περί Επιταγής

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑ

ΑΘΗΝΑ - ΚΟΜΟΤΗΝΗ

1985

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Εισαγωγικές ΠαρατηρήσεΙΣ*

από τον Νέστορα Κουράκη
επίκουρο καθηγητή.

I. Γενικά

1. Έχει παρατηρηθεί ότι με την πρόοδο του πολιτισμού τα εγκλήματα βίας δίνουν τη θέση τους σε άλλες μορφές εγκληματικότητας, περισσότερο εκλεπτυσμένες, απρόσωπες και δυσνότες. Η παρατήρηση αυτή φαίνεται ότι ισχύει και για τη χώρα μας, όπου κατά την μεταπολεμική κυρίως περίοδο παρουσιάζεται ιδιαίτερη έξαρση εγκληματικών φαινομένων όπως η νοθεία τροφίμων ή φαρμάκων, η κασσετοπειρατεία, η δασμοδιαφυγή, η ρύπανση του περιβάλλοντος, οι διάφορες μορφές αθέμιτου ανταγωνισμού ή μονοπωλιακών συνεννοήσεων κλπ. Για την αντιμετώπιση των εγκλημάτων αυτών ψηφίσθηκαν κατά καιρούς διάφοροι ειδικοί ποινικοί νόμοι: Στην αρχή για τους όρους ιδρύσεως και λειτουργίας βιομηχανικών επιχειρήσεων (1912), καθώς και για τους όρους ασφάλειας και υγιεινής των εργαζόμενων σ' αυτές (1911), έπειτα για την προστασία του ανταγωνισμού από αθέμιτες προσβολές του (1914) ή για την εξασφάλιση της αγοράς με επάρκεια βιοτικών αγαθών (1916), και στη συνέ-

*Επισημαίνεται ότι οι διατάξεις των νομοθετημάτων στα οποία γίνονται παραπομπές λαμβάνονται υπ' όψη όπως ισχύονταν σήμερα, σε συνδυασμό δηλ. με τις μετέπειτα τροποποιήσεις τους, έστω και αν αυτές δεν αναφέρονται ρητά. Εξ άλλου οι παραπομπές στις αποφύσεις της νομολογίας γίνονται κατά κανόνα στον αντίστοιχο τόμο και στην αντίστοιχη σελίδα των «Ποινικών Χρονικών».

χεια για την προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας (1920), της βιομηχανικής ιδιοκτησίας (1920, 1939) και του εθνικού μας νομίσματος (1932). Με άλλες νομοθετικές ρυθμίσεις επιδιώχθηκε τέλος η διασφάλιση της ομαλής πορείας των εταιρικών πραγμάτων (1920, 1955), η καθιέρωση της επιταγής ως τρόπου πληρωμής (1933), η θέση υπό έλεγχο των μονοπωλίων - ολιγοπωλίων (1977) και η καταπολέμηση τελωνειακών ή φορολογικών παραβάσεων (1918, 1978). Όλες αυτές οι ρυθμίσεις που αποτελούν τον κορμό του οικονομικού ποινικού δικαίου, υπαγορεύτηκαν προ πάντων από την ανάγκη να προστατευθεί, κυρίως σε εποχές οικονομικών κρίσεων, η καλή λειτουργία της οικονομίας ή λειτουργικά σημαντικών κλάδων και θεσμών της. Πράξεις που προσβάλλουν (βλάπτουν ή θέτουν σε κίνδυνο) αυτήν την λειτουργία θεωρήθηκαν ως «οικονομικά εγκλήματα», ενώ αντίθετα πράξεις που η αντιμετώπισή τους από την Πολιτεία γίνεται απλώς χάριν συντηρήσεως της ομαλής οικονομικής ζωής· (π.χ. παράθαση διατάξεων για τις τιμές προϊόντων) χαρακτηρίσθηκαν ως «παραβάσεις τάξεως».

Δυσχέρειες παρουσιάζει ωστόσο η οριοθέτηση ανάμεσα στις δύο αυτές κατηγορίες και ιδίως η επιλογή των κριτηρίων για την ένταξη μιας πράξεως στην μία ή την άλλη από τις δύο αυτές κατηγορίες. Συνήθως ως κριτήρια αυτής της αξιολογήσεως τίθενται το ύψος της υλικής ή και ηθικής ζημιάς που προκαλείται, η σημασία του προσώπου εναντίον του οποίου κατευθύνεται η ζημιά (π.χ. Δημόσιο, Τράπεζες, ευρύτερο καταναλωτικό κοινό) και, από μιάν άλλη σκοπιά, ο κύκλος των προσώπων στα οποία αποδίδεται νομοθετικά η ευθύνη αυτών των παραβάσεων (ιδίως τα όργανα των επιχειρήσεων).

2. Η πιο πάνω σύντομη επισκόπηση της θεματολογίας και της εννοιολογικής ταυτότητας των οικονομικών εγκλημάτων αποτελεί και την αφετηρία εξετάσεως ορισμένων ειδικότερων θεμάτων. Τα θέματα αυτά, που θα μας απασχολήσουν στη συνέχεια, μπορούν να κατανεμηθούν στις ακόλουθες ενότητες: (1) μορφές εμφανίσεως των οικονομικών εγκλημάτων στη σύγχρονη Ελλάδα και τρόπος αντιμετωπίσεώς τους· (2) έκταση και απαξία της οικονομικής εγκληματικότητας· (3) νομικές ιδιορ-

ρυθμίες των οικονομικών εγκλημάτων (π.χ. ποινική ευθύνη νομικών προσώπων;) και (4) τάσεις και προοπτικές της αντεγκληματικής πολιτικής για τα οικονομικά εγκλήματα.

II. Μορφές εμφανίσεως των οικονομικών εγκλημάτων

3. Τα οικονομικά εγκλήματα θα μπορούσαν να διακριθούν, ανάλογα με τον σκοπό και το αντικείμενο των διατάξεων που τα ρυθμίζουν στους ειδικούς ποινικούς νόμους*, σε πέντε βασικές κατηγορίες:

4. Η πρώτη κατηγορία ρυθμίσεων έχει ως αντικείμενο την προστασία της δημιουργικής ανθρώπινης δραστηριότητας, αντιμετωπίζει δηλ. παραβάσεις που υπάγονται στο δίκαιο της πνευματικής και της βιομηχανικής ιδιοκτησίας. Από αυτές, σημασία για την πρακτική των ποινικών δικαστηρίων έχουν ιδίως οι παραβάσεις του ν. 2387/1920 περί της πνευματικής ιδιοκτησίας: θέση σε κυκλοφορία λιθογραφημένων σημειώσεων κατά πιστή αντιγραφή πανεπιστημιακού συγγράμματος και χωρίς άδεια του συγγραφέα (ΑΠ 350/1963, 14:23· ΑΠ 162/1971,21:465), μουσική εκτέλεση, χωρίς άδεια των δικαιούχων, στα δωμάτια ξενοδοχείου (ΑΠ 135/1983, 33:719), παράνομος πολλαπλασιασμός και παράνομη θέση σε κυκλοφορία μαγνητοταινιών (ΑΠ 625/1975, 26:37· ΑΠ 734/1976, 27:164). Ιδίως ως πρός το ζήτημα της παράνομης κυκλοφορίας μαγνητοταινιών («κασσετοειρατεία») σημειώνεται ότι με πρόσφατη απόφασή του ο Άρειος Πάγος (ΑΠ 462/1983 [Συμβ.], 33:820 και σχτ. μελέτη 34:767 - 768), έκρινε πως η παραγωγή πλαστών κασσετών, που συσκευάσθηκαν και διοχετεύθηκαν στην αγορά ως γνήσιες, συνιστά μ.ά. τα αδικήματα της πλαστογραφίας μετά χρήσεως σε βαθμό κακουργήματος (διεύρυνση της εννοίας του «εγγράφου»)

* Ρυθμίσεις για οικονομικά εγκλήματα περιέχουν επίσης κατά περίπτωση οι διατάξεις του Ποινικού Κώδικα για την απάτη (ά. 386 επ.), την απιστία (ά. 390), τη χρεωκοπία (ά. 398), την καταδολίευση δανειστών (ά. 397), την τοκογλυφία (ά. 404), την αισχροκέρδεια (ά. 405 κλπ.

και της απάτης, επίσης, σε βαθμό κακουργήματος (πρθλ. ΈφΑΘ 752/1983, αδημοσίευτη στον νομικό τύπο, και Πλημ. Αθ 2312 1984, 34:964). Δύο συναφή νομοθετήματα που είχαν ψηφισθεί προηγουμένως για την κασσετοπειρατεία και την παραποίηση καλλιτεχνικής ερμηνείας (v. 1064 και 1075/1980) δεν εφαρμόσθηκαν στην πράξη, διότι δεν εκδόθηκαν τα προεδρικά διατάγματα που απαιτούνταν για την ενεργοποίησή τους. Εξ αλλού δεν φαίνεται να έχουν απασχολήσει ιδιαίτερα την ποινική πρακτική παραβάσεις των νόμων για τη βιομηχανική ιδιοκτησία, δηλ. για την ευρεσιτεχνία (v. 2527/1920 Περί διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας), τα σήματα (a.v. 1998·1939 Περί σημάτων), τον αθέμιτο ανταγωνισμό (v. 146/1914 Περί αθεμίτου ανταγωνισμού) και την προστασία του ελεύθερου ανταγωνισμού από μονοπάλια και ολιγοπάλια (v. 703·1977 Περί ελέγχου μονοπωλίων και ολιγοπωλίων και προστασίας του ελευθέρου ανταγωνισμού). Συνήθως τα αδικήματα που αφορούν στη βιομηχανική ιδιοκτησία εισάγονται στα πολιτικά δικαστήρια (πχ. ΜονΠρΑθ 13321/1972, ΕπΙΘΕΜΠΔ 24:122) ή στα αρμόδια διοικητικά όργανα (πχ. Επιτροπή Προστασίας Ελευθέρου Ανταγωνισμού, όπως αναδιαρθρώθηκε με σχτ. απόφαση του Υπουργού Εμπορίου: ΦΕΚ Β' 49/4.2.1983), εκτός βέβαια εάν συρρέουν με άλλα ποινικά αδικήματα, όπως η πλαστογραφία και η απάτη (ΑΠ 354/1974,24:658· ΑΠ 1062/1978,29:213).

5. Στη δεύτερη κατηγορία υπάγονται τα αγορανομικά αδικήματα, όπως αυτά εξειδικεύονται από τον Αγόρανομικό Κώδικα (ν.δ. 136·1946), τον Κώδικα Τροφίμων και Ποτών (Εγκύκλιος Γενικού Χημείου του Κράτους 10·1971) και τις κατά καιρούς εκδιδόμενες αγορανομικές διατάξεις. Με τις ρυθμίσεις αυτές επιδιώκεται ο καθορισμός ανώτατων ορίων τιμών και ποσοστών κέρδους στα προϊόντα και τις υπηρεσίες βιοτικής ανάγκης, η εξασφάλιση της επάρκειάς τους, η τήρηση των ορίων ποιότητας και υγιεινής (π.χ. απαγόρευση νοθεύσεως ή παραποιήσεως τροφίμων) και γενικότερα η προστασία των καταναλωτών.

Ειδικότερα ως πρός τις τιμές των προϊόντων και υπηρεσιών γίνεται διάκριση αινάμεσυ σε είδη οισιώδιι

(σε ανεπάρκεια ή επάρκεια) και σε είδη επουσιώδη. Ή κατάταξη ή μετάταξη προϊόντος ή υπηρεσίας από την μιά κατηγορία στην άλλη γίνεται με αγορανομική διάταξη, που εγκρίνεται έπειτα από γνωμοδότηση της αρμόδιας Αγορανομικής Επιτροπής. Κριτήριο της υπαγωγής στην μιά ή την άλλη κατηγορία είναι η αναγκαιότητα του είδους και η επάρκεια ή όχι της διαθέσεώς του στην αγορά. Πρόσφατο παράδειγμα μετατάξεως από την κατηγορία των επουσιώδων στην κατηγορία των ουσιώδων σε ανεπάρκεια ειδών είναι το σχετικό με τα παιχνίδια (Αγορανομική Διάταξη 7: Υ.Α. Α9-152 Εμπορίου της 2/19.2.1982 που τροποποιήθηκε ωστόσο την 19.4.1985). Και εφ' όσον μεν ένα είδος κριθεί «ουσιώδες σε ανεπάρκεια» (πχ. ψωμί), επιτρέπεται να πωλείται μόνον έως μιά ανώτατη τιμή («διατίμηση») ή με ανώτατο ποσοστό μεικτού κέρδους. Εάν κριθεί «ουσιώδες σε επάρκεια» οι τιμές του διαμορφώνονται από τους ίδιους τους διακινητές του και ελέγχονται μόνο για υπερβολικό κέρδος. Τέλος, εάν το είδος κριθεί ως επουσιώδες, οι τιμές διαμορφώνονται ελεύθερα με βάση την προσφορά και τη ζήτησή του και δεν ελέγχονται ούτε για υπερβολικό κέρδος (ά.1,2 Αγορανομικού Κώδικα).

Η αντιμετώπιση των αγορανομικών παραβάσεων από τη νομοθεσία και τα δικαστήρια γίνεται κατά τα τελευταία χρόνια με ιδιαίτερη αποφασιστικότητα (πρβλ. κατωτ. §13). Ήδη το 1978 εισήχθη διάταξη, κατά την οποία αγορανομικός υπεύθυνος κατ' α. 36§2 Αγορανομικού Κώδικα δεν μπορεί να είναι οποιοσδήποτε υπάλληλος της επιχειρήσεως αλλά μόνον «οι κατ' ουσίαν διευθύνοντες ή διοικούντες την επιχείρησιν» (ά. 11 ν. 802/1978). Εξάλλου με νεώτερο νόμο καταργήθηκε ο θεσμός του αγορανομικού υπεύθυνου και ορίσθηκε ότι υπέχει ευθύνην «ο φορέας της επιχειρήσεως», παράλληλα με τις ισχύουσες ποινικές κυρώσεις, να καταβάλει πρόστιμα ύψους ακόμη και πολλών εκατομμυρίων δραχμών ή και να του επιβληθεί κλείσιμο της επιχειρήσεως για αδικήματα όπως η νοθεία και η διάθε-

ση στην κατανάλωση επικίνδυνων τροφίμων (ά. 1-3 ν. 1401/1983).

6. Η τρίτη κατηγορία αφορά σε φορολογικές και τελωνειακές παραβάσεις, καθώς επίσης σε παραβάσεις περί το έθνικό νόμισμα, το συνάλλαγμα και την πιστωτική πολιτική. Πρόκειται δηλ. κυρίως για παραβάσεις που έρχονται σε αντίθεση με την εξυπηρέτηση κρατικών σκοπών, ιδίως δε με την άσκηση κοινωνικής ή νομισματικο-οικονομικής πολιτικής. Ευνόητο είναι ότι το περιεχόμενο και τα όρια της σχετικής νομοθεσίας προσδιορίζονται από τον βαθμό παρεμβατισμού που ασκείται σε μια χώρα και από τις γενικότερες οικονομικές και νομισματικές ανάγκες που πρέπει ν' αντιμετωπισθούν κάθε φορά. Στην Ελλάδα, μετά τη μεγάλη οικονομική κρίση του 1931, εγκαταλείφθηκε η βάση του χρυσού, εισήχθη η αναγκαστική κυκλοφορία των τραπεζικών γραμματίων (ν. 5422/1932 Περί αναστολής της υποχρεώσεως της Τραπέζης της Ελλάδος προς εξαργύρωσιν των τραπεζικών γραμματίων αυτής και περί ρυθμίσεως της αγοράς και πωλήσεως συναλλάγματος) και οργανώθηκε η «Υπηρεσία Προστασίας Εθνικού Νομίσματος», που ήδη αποτελεί Τμήμα στη Διεύθυνση Δημοσίας Ασφάλειας του Υπουργείου Δημοσίας Τάξεως (ά. 5§2. θ γ. 1481/1984: Οργανισμός Υπουργείου Δημόσιας Τάξεως και ά. 16 π.δ. 582/1984, όπου η αστυνομική αυτή υπηρεσία, διευρυμένη και με άλλες συναφείς αρμοδιότητες, ονομάζεται κατά ενδιαφέροντα τρόπο «Τμήμα Οικονομικών Εγκλημάτων»).

Μέσω της νομισματικο-οικονομικής πολιτικής που ασκείται έκτοτε επιδιώκεται ο έλεγχος των εισοδημάτων και δαπανών και, γενικότερα, ο επηρεασμός της αγοραστικής δυνάμεως και η διατήρηση της σταθερότητας της εσωτερικής και εξωτερικής αξίας του χρήματος, ώστε ν' αποφεύγονται μεγάλες και επικίνδυνες οικονομικές διακυμάνσεις. Για τον σκοπό αυτό επιβάλλονται υψηλοί δασμοί και περιορισμοί στην εισαγωγή εμπορευμάτων (λιγότεροι, πάντως, μετά την είσοδο της χώρας στήν ΕΟΚ το 1981), τιμωρούνται αυστηρά οι διάφορες περιπτώσεις λαθρεμπορίας που τείνουν να στερήσουν το Δημόσιο

από τους εισπρακτέους δασμούς του (*Τελωνειακός Κώδικας*: ν. 1165/1918), απαγορεύονται κατ' αρχήν η συνομολόγηση υποχρεώσεων σε άλλη νομισματική μονάδα εκτός από τη δραχμή (a.v. 362/1945) και η αγοραπωλησία ή και μεταφορά χρυσού - συναλλάγματος στο εξωτερικό (ν. 5422/1932, a.v. 944/1946 και a.v. 1704/1939), επί πλέον, δε, θεωρούνται κατ' αρχήν πράξεις παράνομες η διάθεση πιστώσεων για σκοπό διαφορετικό από εκείνον για τον οποίο δόθηκαν (a.v. 675/1945) και η χρησιμοποίηση δεσμευμένων απαιτήσεων (ά.v. 800/1937 - πρβλ. σχτ. μελέτη του Χρ. Μπάκα σε αυτόν τον τόμο, την έκδοση της *Τραπέζας της Ελλάδος* με επιμ. Βασ. Λασσαδού, Μαρ. Βασιλείου, Φ. Πετροπούλεα, «Νομοθεσία περί Νομίσματος και Συναλλάγματος. Ισχύουσαι Διατάξεις», Αθήναι 1980 και το έργο του Γεωργίου *Τραγάκη*: Ελληνική Τραπεζική Νομοθεσία και Πρακτική, τ. 1, 2 Αθήνα 1980). Επίσης τιμωρούνται πράξεις αποκρύψεως της φορολογητέας ύλης ή μη εκπληρώσεως των φορολογικών υποχρεώσεων (κυρίως: ν. 820/1978 Περί λήψεως μέτρων δια την περιστολήν της φοροδιαφυγής κλπ.), ακόμη δε η μη υποβολή δηλώσεως φόρου εισοδήματος κλπ. από φυσικά ή νομικά πρόσωπα (αντίστοιχα: ν.δ. 3323/1955 Περί φορολογίας εισοδήματος και ν.δ. 3843/1958 Περί φορολογίας εισοδήματος νομικών προσώπων). Ποινικές κυρώσεις προβλέπονται, τέλος, για την έκδοση ακάλυπτων επιταγών, και μάλιστα έστω και αν λείπει ή είναι άκυρη ή αποσθέσθηκε εν τω μεταξύ η αιτία για την οποία εκδόθηκαν (ά. 79 ν. 5960/1933 Περί επιταγής και: ΑΠ 823/1979, 30:49· ΑΠ 1267/1979, 30:265· ΑΠ 234/1984, 34:796 - πρβλ. σχτ. μελέτη του Παν. Βασιλακόπουλου σε αυτόν τον τόμο).

7. Εάν εξαιρέσει κανείς ορισμένες σοθαρές περιπτώσεις λαθρεμπορίας, εκδόσεως ακάλυπτων επιταγών και παραβάσεων περί το εθνικό νόμισμα, τα περισσότερα από τα υπόλοιπα αδικήματα που αναφέρονται πιο πάνω διευθετούνται συνήθως με διοικητική οδό χωρίς ανάμειξη των ποινικών δικαστηρίων. Κατά τα τελευταία έτη παρατηρείται πάντως εντάτικοποίηση στην αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής και της δασμοδιαφυγής.

Σημειώνεται ότι, κυρίως μετά την ψήφιση του ν. 820/1978 περί φοροδιαφυγής και την έναρξη λειτουργίας από τον Ιανουάριο 1979 της λεγόμενης «Υπηρεσίας Ελέγχου Διακινήσεως Αγαθῶν» (ΥΠΕΔΑ: π.δ. 930 1978), η διοικητική διώξη των φορολογικών αδικημάτων προσέλαβε ιδιαίτερη έκταση και ο αριθμός των διαπιστωμένων παραβάσεων από 8.639 το 1977 έφθισε στις 19.194 το 1978, 33.568 το 1979, 60.032 το 1980 και 142.260 το 1983 (στοιχεία Υπ. Οικονομικών στον ημερήσιο τύπο της 15.3.1981 και 8.2.1984), ενώ σημαντικό υπήρξε και το ύψος των προστίμων που επιβλήθηκαν (περί το 1 δισ. δρχ. το 1980). Ασκήθηκαν μάλιστα και ποινικές διώξεις για φοροδιαφυγή (ΕφΑθ 548/1981, 32:181 και σχτ. μελέτες αυτόθι. σελ. 213 επ., 592 επ.). Στον τομέα των τελωνειακών παραβάσεων, που υπάγονται και αυτές, όπως και οι φορολογικές, στην αρμοδιότητα του Υπουργείου Οικονομικών, οι περιπτώσεις που διαπιστώθηκαν στην περίοδο 1976-1983 κυμαίνονται μόλις περί τις 10.000 τον χρόνο (π.χ. 1976:10.783· 1978:11.255· 1980:9.220· 1982:9.687 - πρβλ. εφημ. «Το Βήμα» της 22.3.1981, σελ. 5) Κατά καιρούς ωστόσο θεσπίσθηκαν ρυθμίσεις που προέβλεψαν υψηλότερες ποινές για λαθρεμπορία (ά. 24 ν. 495/1976) και διπλασιασμό των διοικητικών προστίμων (ά. 50§2, 51 ν. 1041/1980), ενώ και στην πράξη η επιθολή των προστίμων σημείωσε αυξητικές τάσεις: από 60 εκατ. το 1976, 425 εκατ. το 1980, 712 εκατ. το 1982 και 574 εκατ. το 1983.

Συνηθισμένη μέθοδος φοροδιαφυγής, που συνιστά συγχρόνως και λαθραία εξαγωγή συναλλάγματος, είναι η υπερτιμολόγηση εισαγόμενων μηχανημάτων ή πρώτων υλών και η υποτιμολόγηση, αντίστροφα των εξαγόμενων προϊόντων μιας επιχειρήσεως. Το θέμα αυτό αντιμετωπίσθηκε με την ενεργοποίηση του Συμβουλίου Έρευνας Τιμών (ν. 936/1979), που ελέγχει τις συναλλαγματικές διαρροές από υπέρ- και υποτιμολογήσεις, και με τη θέσπιση αυστηρών διοικητικών προστίμων (ά. 55 ν.

1041 1980). Επίσης ενδιαφέρον παράδειγμα δασμοδιαφυγής και δη λαθρεμπορίας συνιστά, κιτά πρόσφατη απόφαση του Εφετείου Θεσσαλονίκης (168.1983, 33:847), η εισαγωγή παλαιών κινητήρων ή άλλων εξαρτημάτων αυτοκινήτων από το εξωτερικό με τον χαρακτηρισμό «πυλαιά ανταλλακτικά», η μετέπειτα συναρμολόγησή τους σε καινουργή αυτοκίνητα και η κυκλοφόρησή τους με αριθμούς κυκλοφορίας και πλαίσια άλλων κατεστραμμένων αυτοκινήτων.

8. Η τέταρτη κατηγορία ρυθμίσεων για τα οικονομικά αδικήματα έχει ως αντικείμενο το λεγόμενο *εταιρικό ποινικό δίκαιο*, αντιμετωπίζει δηλ. παρατυπίες των εκπροσώπων μιας εταιρείας στις σχέσεις τους με τις αρχές ή το κοινό – π.χ. ψευδείς δηλώσεις ως πρός την εγγραφή και καταβολή του μετοχικού κεφαλαίου, μη τήρηση των νομίμων βιβλίων κλπ. Οι σχετικές διατάξεις ποινικοποιούν την μη ομαλή διαχειριστική λειτουργία των ανωνύμων εταιρειών (ά. 54 επ. ν. 2190/1920 Περί ανωνύμων εταιρειών), των εταιρειών περιορισμένης ευθύνης (ά. 60 ν. 3190/1955 Περί Εταιρειών Περιωρισμένης Έυθύνης), των ασφαλιστικών εταιρειών (ά. 43 ν.δ. 400/1970 Περί ιδιωτικής Επιχειρήσεως Ασφαλίσεως), και των τραπεζικών ιδρυμάτων (ά. 10 α.ν. 1665/1951). Στην πράξη οι διατάξεις αυτές εφαρμόζονται σπάνια (π.χ. ΑΠ 908/1982, 33:262). Συνήθως γίνεται εφαρμογή, από τα δικαστήρια, διατάξεων του Ποινικού Κώδικα και δη είτε αυτοτελώς, είτε κατά συρροή με τις διατάξεις του εταιρικού ποινικού δικαίου. Κρίθηκε έτσι ως χρεωκοπία η πτώχευση εταιρείας της οποίας οι ισολογισμοί εμφανίζαν πλεόνασμα ενεργητικού (ΑΠ 167/1961, 11:400) ή της οποίας απεκρύθη μέρος του ενεργητικού (ΑΠ 369/1975, 25:745· ΑΠ 623/1982, 33:55) και ως υπεξαγωγή εγγράφου η άρνηση του διαχειριστή ΕΠΕ να επιδείξει τα βιβλία της εταιρείας (ΑΠ 487/1978, 28:615)- θλ. τις σχετικές νομοθετικές διατάξεις στο έργο: *Φώτη Μακρή, Ειδικοί Ποινικοί Νόμοι, Κείμενο-Νομολογία, Αθήνα 1984, λήμμα «Εταιρίες»* (σελ. 218-226· πρβλ. επίσης το κεφ. «Το ειδικόν ποινικόν δίκαιον της ανωνύμου εταιρείας» στο έργο Λ.Ν. Γεωργακοπούλου, *Το Δίκαιον των Εταιρειῶν, τ.Γ'*, Αθῆναι 1974, §50, σελ. 434-449.

9. Ή πέμπτη, τέλος, κατηγορία περιλαμβάνει παραβάσεις που σχετίζονται με τον τρόπο λειτουργίας των επιχειρήσεων, και δη από δύο πλευρές: Πρώτον, από την πλευρά των όρων αποκτήσεως άδειας ιδρύσεως, λειτουργίας, επεκτάσεως κλπ. μιας επιχειρήσεως (κυρίως: ν.ΔΚΣΤ'/1912 Περί των όρων ιδρύσεως βιομηχανικών εργοστασίων). Και δεύτερον, από την πλευρά των όρων απασχολήσεως για τους εκεί εργαζόμενους, δηλ. των όρων που σχετίζονται: με το ωράριο εργασίας και τις ημέρες αναπαύσεως προσωπικού (π.δ. της 27.6/4.7.1932 Περί κωδικοπιήσεως και συμπληρώσεως των περί οκτώρου εργασίας διατάξεων· θ.δ. 748/1966 Περί εβδομαδιαίας και Κυριακής αναπαύσεως και ημερών αργίας· ν.δ. 1037/1971 Περί χρονικών ορίων λειτουργίας καταστημάτων και εργασίας του προσωπικού αυτών), τη χορήγηση αδείας με αποδοχές (α.ν. 539/1945 Περί χορηγήσεως κατ' έτος εις τους μισθωτούς αδειών μετ' αποδοχών), την εμπρόθεσμη πληρωμή μισθών και ημερομισθίων (α.ν. 690/1945 Περί συμπληρώσεως και τροποποιήσεως του α.ν. 28/1944 «περί εξουσιοδοτήσεως των Υπουργών Εργασίας και Οικονομικών όπως προβαίνουν εις καθορισμόν μισθών και ημερομισθίων) ή ασφαλιστικών εισφορών (α.ν. 86/1967 Περί επιβολής κυρώσεων κατά των καθυστερούντων την καταβολήν και την απόδοσιν εισφορών εις Οργανισμούς Κοινωνικής Ασφαλίσεως) και με την ασφάλεια και υγιεινή των εργαζομένων (θ.δ. της 25.8/5.9.1920 Περί κωδικοπιήσεως των περί υγιεινής και ασφαλείας των εργατών διατάξεων, σε συνδ. με ά. 26 ν. 1346/1983)- πρβλ. Ιωάν. Μανωλεδάκη, Ιστορική εισαγωγή στο ελληνικό εργασιακό ποινικό δίκαιο, περ. «Δίκαιο και Πολιτική», 3/1982, σελ. 65-96.
10. Αξιοσημείωτο είναι ότι οι διατάξεις για τους όρους ιδρύσεως βιομηχανιών και μάλιστα οι σχετικές με την άσκηση ανθυγιεινών και ενοχλητικών επαγγελμάτων (ν. ΔΚΣΤ'/1912) χρησιμοποιήθηκαν μαζί με άλλες ρυθμίσεις υγειονομικού χαρακτήρα για την αντιμετώπιση και των προβλημάτων ρυπάνσεως του περιβάλλοντος (πρβλ. Β. Δερβέντζα, Ή ρύπανσις του περιβάλλοντος και η ποινική της αντιμετώπισης, ΠοινΧρ 27/1977:609-630). Στις κυρώσεις των διατάξεων αυτών παραπέμπει

επίσης ένα νεώτερο νομοθέτημα για την εκπομπή ουσιών που ρυπαίνουν την ατμόσφαιρα από βιομηχανίκες εγκαταστάσεις (ά. 7 π.δ. 1180/1981 πρβλ. και ν. 1327/1983 με θέμα την «αντιμετώπιση εκτάκτων επεισοδίων ρύπανσης του περιβάλλοντος»). Παρεμφερείς αλλ' αυτοτελείς ρυθμίσεις προβλέπονται και από ένα άλλο νομοθέτημα για τη θαλάσσια ρύπανση (ν. 743/1977 Περί προστασίας του θαλασσίου περιβάλλοντος), που θεσπίσθηκε και ισχύει παράλληλα με επικυρωμένες από την Ελλάδα διεθνείς συνθήκες για το είδος αυτό της ρυπάνσεως (ν.δ. 4529/1966 σε συνδ. με τις διοικητικές κυρώσεις του ν. δ. 915/1971, ν. 297/1976, ν. 314/1976, ν. 855/1978, ν. 1269/1982). Ή επιβολή, ωστόσο ποινικών κυρώσεων σύμφωνα με την πιο πάνω νομοθεσία έχει ακόμα περιορισμένη έκταση (πχ. αδημοσίευτη στον νομικό τύπο απόφ. 809/1981 του Τριμελούς Πλημμελειοδικείου). Πατρών για τη ρύπανση του Πατραϊκού Κόλπου από βιομηχανίες· βλ. ωστόσο για την ίδια υπόθεση: ΑΠ 213/1984, 34:787). Το πρόβλημα αντιμετωπίζεται κυρίως με διοικητικά πρόστιμα, των οποίων μάλιστα το ύψος παρουσιάζει κατά τα τελευταία έτη κάθετη αύξηση: από 20.081.000 δρχ. το 1979 έφθασε τα 51.505.000 το 1981 και τα 68.556.000 το 1982 (στοιχεία που μου δόθηκαν από την αρμόδια υπηρεσία του Υπουργείου Εμπ. Ναυτιλίας- πρβλ. και εφημ. «Έθνος» της 14.9.1981, σελ. 15).

III. Έκταση καὶ απαξία της οικονομικής εγκληματικότητας

11. Οι πέντε κατηγορίες οικονομικών αδικημάτων που αποτέλεσαν το αντικείμενο των πιο πάνω αναπτύξεων δεν έχουν θέβαια την ίδια συχνότητα εμφανίσεως στις στατιστικές, ούτε αντιμετωπίζονται με τον ίδιο τρόπο ως πρός την ποινική τους απαξία:

12. Το υψηλότερο ποσοστό συχνότητας τελέσεως εμφανίζονται να έχουν τα αγορανομικά αδικήματα (δεύτερη κατηγορία), που ο αριθμός τους κυμαίνεται περί το 13% του συνόλου των διαπραχθέντων αδικημάτων και περί το 16% του συνόλου των καταδικασθέντων προσώπων για το 1981 (Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, Στατιστική της Δικαιοσύνης 1981, σελ. 52 επ.). Ακολουθούν σε συχνότητα τελέσεως τα αδικήματα για

τον τρόπο λειτουργίας των επιχειρήσεων (πέμπτη κατηγορία). Ειδικότερα οι λεγόμενες παραβάσεις της νομοθεσίας περί δημόσιας υγείας και περί εργατικής προνοίας έφθασαν αντίστοιχα το 8'', και 0,4'', του συνόλου των διαπραχθέντων αδικημάτων, και το 6'', και 5'', του συνόλου των καταδικασθέντων προσώπων (Ε.Σ.Υ.Ε., αυτόθι). Αντίθετα οι υπόλοιπες τρείς κατηγορίες οικονομικών αδικημάτων παρουσιάζουν μικρή έως ελάχιστη στατιστική συχνότητα, με μόνη εξαίρεση τα αδικήματα των ακάλυπτων επιταγών (ποσοστό 6'', του συνόλου των καταδικασθέντων). Για την ορθή, πάντως, εκτίμηση αυτών των στατιστικών δεδομένων θα πρέπει να ληφθεί υπ' όψη ότι: (α) πολλά από τα σημαντικότερα οικονομικά αδικήματα, όπως τα περί βιομηχανικής και πνευματικής ιδιοκτησίας, τα περί φορολογικής νομοθεσίας κλπ. βρίσκονται ενταγμένα στη στατιστική κατηγορία «λοιπαί παραβάσεις ειδικών ποινικών νόμων» μαζί με πλήθος άλλων ετεροειδών αδικημάτων, έτσι ώστε να γίνεται ανέφικτη κάθε προσπάθεια αυτοτελούς αξιολογήσεως της συχνότητάς τους· (β) τα αδικήματα που εμφανίζονται να έχουν τη μεγαλύτερη συχνότητα (αγορανομικά, εργατικά, υγειονομικά) είναι εκείνα που έχουν και τις περισσότερες προϋποθέσεις να καταγγελθούν στις αρχές: «κορατότητα» του αδικήματος, σπουδαιότητα των εννόμων αγαθών που προσβάλλει, διάθεση ή ετοιμότητα των θυμάτων να το καταγγείλουν στις αρχές. Άλλ' η συχνότητα της καταγγελίας δεν σημαίνει απαραίτητα και ανάλογη συχνότητα τελέσεως σε σχέση με άλλα αδικήματα που απλώς δεν καταγγέλλονται στην ίδια έκταση· (γ) πολλά από τα αδικήματα με μικρή συχνότητα στις ποινικές στατιστικές αποτελούν συνήθως αντικείμενο διοικητικής διευθετήσεως (επιβολή διοικητικού προστίμου) ή και εκδικάσεως από διοικητικά δικαστήρια, σύμφωνα με τις σχετικές δυνατότητες που παρέχουν το Σύνταγμα (ά.20) και οι νόμοι (π.χ. περί φοροδιαφυγής: ά. 42 ν. 820/1978 σε συνδ. με ν. δ. 4600/1966 περί προστασίας θαλασσίου περιβάλλοντος: ά. 14 ν. 743/1977 περί προστασίας του ελεύθερου ανταγωνισμού: ά. 14 ν. 703/1977). Με τα δεδομένα όμως αυτά, η στατιστική συχνότητα που παρουσιάζουν οι πέντε πιο πάνω κατηγορίες οικονομικών αδικημάτων είναι πιθανό να μη ανταποκρίνεται στην πραγματική συχνότητα τελέ-

σεως αυτών των αδικημάτων στην οικονομική ζωή.

13. Αλλά και η ποινική απαξία των πέντε πιο πάνω κατηγοριών αδικημάτων είναι δύσκολο να εκτιμηθεί με ακρίβεια. Τα έννομα αγαθά που πλήγγονται από οικονομικά αδικήματα έχουν διαφορετική το καθένα αξία και άλλα μεν αφορούν στην περιουσία (επιδίωξη υπερβολικού κέρδους), άλλα δε στη ζωή και τη σωματική ακεραιότητα του προσώπου (νοθεία τροφίμων ή φαρμάκων), το εθνικό νόμισμα κλπ. Επομένως και η κάθε μία κατηγορία οικονομικών αδικημάτων, στο μέτρο κατά το οποίο αναφέρεται σε περισσότερα έννομα αγαθά (πχ. αγορανομικά αδικήματα), δεν μπορεί να εκτιμηθεί κατά ενιαίο τρόπο σε σχέση με τις υπόλοιπες. Εξάλλου και τα κριτήρια μιας τέτοιας αξιολογήσεως είναι αμφισβητούμενα. Κυρίως η συγκριτική εκτίμηση του τρόπου μεταχειρίσεως των οικονομικών εγκλημάτων ενδείκνυται να έχει ως κριτήρια το ύψος της απειλούμενης από τον νόμο και επιβαλλόμενης από τα δικυστήρια ποινής (κατύ προτίμηση ποινής κατά της ελευθερίας). Είναι όμως ευνόητο ότι η συγκριτική εκτίμηση αυτής της μορφής θα έχει πολύ γενικό και αβέβαιο χαρακτήρα. διότι τα μεν πλαισία ποινής στην ελληνική ποινική νομοθεσία είναι συνήθως διαμορφωμένα με ευρύτητα, οι δε καταγιγνωσκόμενες ποινές εξαρτώνται από πλήθος στοιχείων γύρω από το πρόσωπο του καταδικαζόμενου (ά. 84 και 79 ΠΚ), έτσι ώστε, τελικά, να μη είναι ιδιαίτερα αντιπροσωπευτικές της αντικειμενικής απαξίας που αποδίδεται στη συγκεκριμένη αξιόποινη πράξη. Παρά τις αντιρρήσεις αυτές σκόπιμο είναι πάντως να επιχειρηθεί εδώ κάποια εκτίμηση της απαξίας των οικονομικών εγκλημάτων. Από την εκτίμηση αυτή, με γνώμονα τις απειλούμενες ή και επιβαλλόμενες ποινές κατά της ελευθερίας, προκύπτει ότι το βάρος της αποδοκιμασίας κατά το ελληνικό δίκαιο πέφτει στις αγορανομικές παραβάσεις και τις παραβάσεις λαθρεμπορίας, εκδόσεως ακάλυπτης επιταγής ή κατά του εθνικού νομίσματος. Οι απειλούμενες δηλ. ποινές στις μεν τρείς πρώτες περιπτώσεις μπορούν να φθάσουν τα 5 χρόνια (α. 30, 31 Αγορανομικού Κώδικα, ά. 102 Τελωνειακού Κώδικα και α. 79 ν. 5960/1933 περί επιταγής), στην δε τρίτη περίπτωση τα τρία χρόνια (α. ν. 710/1945 Περί διώξεως και τι-

μωρίας των παραβάσεων της περί προστασίας Εθνικού Νομίσματος νομοθεσίας κλπ.), ενώ και στην πράξη οι ποινές αυτές κυμαίνονται σε υψηλά επίπεδα: 11 1/2μήνες φυλακίσεως για διάθεση στην αγορά ακυτάλληλου χοιρινού κρέατος (Αγοραν. Δικαστ. Αθηνών, 18.11.1981), φυλάκιση 2 ετών για παράνομη εισαγωγή 14 κιλών χρυσού (Τριμελές Εφετείο Χανίων, 1.4.1983). Χαμηλότερο είναι γενικά το ύψος των ποινών για παραβάσεις της νομοθεσίας περί πνευματικής ή βιομηχανικής ιδιοκτησίας και περί λειτουργίας βιομηχανικών επιχειρήσεων (στις περισσότερες περιπτώσεις φυλάκιση έως, το πολύ, ένα χρόνο, λόγω και παλαιότητας της νομοθεσίας -πχ. a. 16 v. 2387/1920, a. 35 v. 2527/1920, v. 146/1914, a. 26 a. v. 1998/1939, á. 6 v. ΔΚΣΤ' 1912 και σχτ. διατάξεις εργατικής νομοθεσίας, ανωτ. §9). Ός εξαίρεση στη γενική αυτή ηπιότητα της αντιμετωπίσεως θα μπορούσαν ωστόσο να θεωρηθούν οι περιπτώσεις της κυστετοπειρατείας (χαρακτηρίσθηκε πρόσφατα ως κακούργημα, ανωτ. §4) και της καθυστερήσεως στην καταβολή ασφαλιστικών εισφορών (δυνατή η φυλάκιση έως 5 χρόνια: a. 1 a.v. 86/1967). Τέλος μικρή σημασία για την ποινική πρακτική φαίνεται να έχουν οι παραβάσεις διατάξεων περί φοροδιαφυγής και περί εταιρικού ποινικού δικαίου. Την αξιολογική αυτή σειρά κατατάξεως των οικονομικών αδικημάτων ενισχύει ίσως έως ένα θαθμό και το είδος των αδικημάτων που εξαιρέθηκαν από μια πρόσφατη «ειδική παραγραφή» αδικημάτων (v. 1240/1982). Παρά τις οποιεσδήποτε επιφυλάξεις που μπορεί να υπάρχουν για τις σκοπιμότητες και τις ειδικότερες συνθήκες ψηφίσεως αυτού του νόμου (πχ. επίδραση από «ομάδες πιέσεως»), ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι ο νομοθέτης έκρινε εδώ πως στις σχετικές ευνοϊκές ρυθμίσεις (παύση ποινικής διώξεως για πταίσματα και πλημμελήματα τιμωρούμενα με ποινή φυλακίσεως έως ένα χρόνο, υφ' όρον απόλυτη κρατουμένων) δεν θα έπρεπε να υπαχθούν μ.ά. τα αδικήματα περί εθνικού νομίσματος, περί επιταγής, περί πνευματικής ιδιοκτησίας και περί μη καταβολής ασφαλιστικών εισφορών.

IV. Νομικές ιδιορρυθμίες των οικονομικών εγκλημάτων

14. Τα οικονομικά εγκλήματα έχουν την ιδιορρυθμία ότι διαπράττονται κατά κανόνα στα πλαίσια μιας επιχειρηματικής δραστηριότητας, με τρόπο πλάγιο και έντεχνο, χωρίς να γίνονται αμέσως αντιληπτά και χωρίς η ζημιά που προκαλούν νά αφορά, συνήθως, σε συγκεκριμένα έννομα αγαθά ορισμένων προσώπων. Ανακύπτουν έτσι προβλήματα ως προς την ευθύνη των νομικών προσώπων για τις πράξεις των οργανών τους, ως προς τα περιθώρια νομοθετικής ή δικαστικής αντιμετωπίσεως καταστρατηγικών ενεργειών και ως πρός τα πρόσωπα που νομιμοποιούνται να παρίστανται ως πολιτική αγωγή σε συναφείς ποινικές δίκες. Εν όψει των αρχών και δογμάτων που ισχύουν στο παραδοσιακό ποινικό δίκαιο και εν όψει της ατομοκεντρικής κατευθύνσεως που διέπει το δίκαιο αυτό, η επίλυση των παραπάνω προβλημάτων με τρόπο αποτελεσματικό προσκρόνιμη σε δυσχέρειες. Πολλές φορές είναι π.χ. εξαιρετικά δύσκολο να ευρεθεί ο υπαίτιος ενός αδικήματος (πχ. μόλυνση θαλάσσιας περιοχής), ενώ και η τυχόν τιμώρηση του ίδιου του νομικού προσώπου ή των εκπροσώπων του χωρίς αποδεδειγμένη υπαιτιότητά τους δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι εναρμονίζεται με την παραδοσιακή αρχή του Ποινικού μας Κώδικα ότι «ουδεμία ποινή επιβάλλεται άνευ πταίσματος» (nulla poena sine culpa). Στις αναπτύξεις που ακολουθούν επιχειρείται η ειδικότερη επισήμανση και αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων:

15. Πρώτον, υπάρχει το ζήτημα της ποινικής ευθύνης γιά ένέργειες που γίνονται στα πλαίσια δραστηριότητας μιας επιχειρήσεως. Συνήθης είναι εδώ η πρακτική του Έλληνα Νομοθέτη να καθιστά υπεύθυνους για αξιόποινες ενέργειες επιχειρησιακού χαρακτήρα και τους νόμιμους εκπροσώπους ή διευθύνοντες μιας εταιρείας. Τούτο π.χ. προβλέπεται από διάφορους ειδικούς νόμους για τους διοικητές, διευθυντές κλπ. υπεύθυνους νομικών προσώπων και εταιρειών σε περιπτώσεις παραβάσεων εθνικού νομίσματος (ά. 2§2 α.ν. 710/1945), φοροδιαφυγής (ά. 43§4 ν. 820/1978) κλπ. Στις περιπτώσεις μάλιστα αυτές η ευθύνη των εκπροσώπων θεσπίζεται κατά τρόπο αντικειμενικό, ανεξάρτητα

δηλ. από την υπαρξη ή μη υπαιτιότητάς τους. Άλλοτε όμως, πάλι, η τάση αυτή να μη εξετάζεται η υπαιτιότητα δεν έχει τόσο απόλυτο χαρακτήρα. Μπορεί δηλ. ο κατηγορούμενος «κύριος των επιχειρήσεων» κλπ. να κριθεί ατιμώρητος εάν δείξει έμπρακτα την εναντίωσή του πρός την τελούμενη πράξη, με έγκαιρη καταγγελία της στις αρχές (ά. 36 και 37 Αγορανομικού Κώδικα). Εξ άλλου, σε σπανιότερες περιπτώσεις ο νόμος για την τιμώρηση του εκπροσώπου της επιχειρήσεως προϋποθέτει ευθέως υπαιτιότητά του και δη είτε με τη μορφή δολίων ενεργειών ή παραλείψεών του (π.χ. επί ευθύνης διαχειριστών εταιρίας για δόλια χρεωκοπία: ά. 398 ΠΚ σε συνδ. με ά. 685 ΕΝ) είτε με τη μορφή απλής γνώσεώς του ως πρός την τέλεση της αξιόποινης πράξεως (π.χ. επί παρατυπών στη λειτουργία των ασφαλιστικών εταιρειών: ά. 44 ν.δ. 400/1970). Τέλος και η νομολογία των ποινικών δικαστηρίων προσφεύγει συχνά στις διατάξεις περί υπαιτιότητας και ιδίως περί αμελείας για να αποφανθεί ως πρός την ευθύνη εκπροσώπων επιχειρήσεως για τραυματισμό ή θάνατο εργατών τους (ά. 28 και 314,315, 302 ΠΚ): Με βάση τις διατάξεις αυτές θεωρήθηκαν έτσι ότι είχαν ποινική ευθύνη ο γενικός διευθυντής εργοστασίου για την μη κάλυψη της οπής δαπέδου μέσα στην οποία έπεσε εργάτης (ΑΠ 378/1962, 13:98), ο ιδιοκτήτης επιχειρήσεως για την μη ασφάλιση μηχανήματος που τέθηκε σε λειτουργία από ανειδίκευτο εργάτη και τραυμάτισε έναν άλλο εργάτη (ΑΠ 829/1973, 24:38) καθώς και ο γενικός διευθυντής τεχνικής εταιρείας για την μη έκδοση κατάλληλων οδηγών ως πρός την προφύλαξη εργατών κατά τη διάνοιξη σήραγγας, με αποτέλεσμα τον θάνατο ενός από αυτούς (ΑΠ 517/1977, 27:845).

16. Πάντως τα ίδια τα νομικά πρόσωπα (εταιρείες, σωματεία, ιδρύματα) δεν θεωρούνται κατά την κρατούσα γνώμη ότι έχουν ποινική ευθύνη. Σύμφωνα με πάγια νομολογία των ποινικών δικαστηρίων σε συναφείς περιπτώσεις (π.χ. παράνομη περίφραξη οικοπέδου επ' αφελεία ν.π.δ.: αυτοδικία) γίνεται δεκτό ότι «κατά την εν τω ποινικώ δικαίω κρατούσαν αρχήν το νομικόν πρόσωπον δεν δύναται να είναι ενεργητικόν υποκείμενον του εγκλήματος, δια δε τας υπέρ ή πρός το συμφέρον αυτού τελοι-

μένας αξιοποίουν πράξεις, την ποινικήν ευθύνην υπέχουσιν οι ως εκπρόσωποι του νομικού προσώπου επιχειρούντες αυτάς» (ΑΠ 438/1974, 24:692· πρβλ. ΑΠ 73/1959, 9:337· ΑΠ 260/1961, 11:540· ΠλημΑθ 1171/1959, 9:428). Επίσης στη νομοθεσία δεν προβλέπονται περιπτώσεις ποινικής ευθύνης των· ν.π., αλλά μόνον περιπτώσεις αστικής τους ευθύνης (π.χ. ἀ. 108 επ. Τελωνειακού Κώδικα) ή επιβολής διοικητικών ποινών. Ωστόσο στον χώρο της επιστήμης, πέρα από την κρατούσα γνώμη που καθιέρωσε ο Χωραφάς (Ποιν. Δ., §29), διαγράφονται και αντίθετες τάσεις για την αναγνώριση μιας ποινικής ευθύνης νομικών προσώπων (Τ. Φιλιππίδης, Η ποινική ευθύνη των νομικών προσώπων, Θεσσαλονίκη 1950) ή έστω μιας «οιονεί ποινικής ευθύνης» των νομικών προσώπων για απότιση «οικονομικών ποινών» από παράνομες ενέργειες συνδεόμενες με τα καθήκοντα των φυσικών προσώπων που απασχολούνται σ' αυτά, κατά αντίστοιχα γερμανικά και αγγλοσαξωνικά πρότυπα (Ν.Ε. Κουράκης, Τα Οικονομικά Εγκλήματα, Αθήνα / Κομοτηνή 1982, §197, σελ. 211).

17. Δεύτερον, υπάρχει το *ζήτημα της ποινικής αντιμετωπίσεως δολίων ενεργειών που δεν συνιστούν ευθεία ή άμεση παραβίαση των κειμένων διατάξεων του νόμου (καταστρατήγηση νόμου)* - πχ. εισαγωγή και τελωνειακός διακανονισμός φιαλιδίων ξεχωριστά από τα περιβλήματά τους (γνωστής μάρκας του εξωτερικού), ώστε ν' αποφευχθεί η καταβολή φόρου πολιτελείας για τα φιαλίδια (θεωρήθηκε ότι δεν συνιστά λαθρεμπορία: ΑΠ 268/1964, 14:561· πρβλ. όμως και ανωτ. §7). Στις περιπτώσεις αυτές ο νομοθέτης αντιδρά συνήθως με τη θέσπιση ευρύτατα διατυπωμένων ή και αόριστων διατάξεων, όπου ποινικοποιεί την «παραμόρφωση της αλήθειας πρός τον υπάλληλο με οιονδήποτε τρόπο» (ἀ. 8 ν. ΓΤΣ ΣΤ/1909 Περί του προσωπικού του Τελωνείου Πειραιώς και οργανώσεως της υπηρεσίας αυτού), τη χρησιμοποίηση «ιδιαίτερων τεχνασμάτων» (ἀ. 102§1Β.δ Τελωνειακού Κώδικα), την μη προμήθεια αναγκαίων ειδών «επί σκοπώ καταστρατηγήσεως των διατάξεων του παρόντος νόμου» (ἀ. 30§10 Αγορανομικού Κώδικα) κλπ. Και μολονότι παρόμοιες αόριστες διατυπώσεις απαντούν και στον Ποινικό Κώδικα (πχ.

στα εγκλήματα της απάτης: α. 386§1, της απιστίας περί την υπηρεσίαν: α. 256 και της υπεξαιρέσεως εν τη υπηρεσίᾳ: 258 ΠΚ-«ιδιαιτέρα τεχνάσματα»), γεγονός είναι ότι οι διατυπώσεις αυτές δεν εναρμονίζονται με την κεφαλαιώδη αρχή της νομιμότητας «nullum crimen sine lege certa» (ά. 7§1 Συντάγματος, ά. 1 ΠΚ· πρβλ. όμως και σχτ. απόφ. 568/1979 του Πλημμελειοδικείου Θεσσαλονίκης, 20:806). Τούτο ίσως εξηγεί και τον τρόπο εφαρμογής των διατάξεων αυτών από την ποινική νομολογία. Συνήθως δηλ. αποφεύγοντας τα ποινικά δικαστήρια να κάμουν ευρεία χρήση των σχετικών ρυθμίσεων και εκδίδοντας αθωωτικές αποφάσεις για λόγους τυπικούς ή ουσιαστικούς. Θεωρήθηκε έτσι ότι δεν συνιστά λαθρεμπορία η εισαγωγή και διάθεση ειδών θάσει αδείας «επί προσωρινή ατελεία» (ΕΦΑθ 261/1974, 24:295) και ότι για να κριθεί εάν υπάρχει υπερβολικό κέρδος στην πώληση ποτών κέντρου διασκεδάσεως κατ' α. 30§1.β Αγορανομικού Κώδικα, θα πρέπει να υπολογιζεται και η αναλογία στον επαγγελματικό κίνδυνο του επιχειρηματία (ΑΠ 109/1979, 29:426).

18. Παρεμφερή ζητήματα δημιουργεί και η τάση του έλληνα νομοθέτη να προσφεύγει σε κατασκευές ή ρυθμίσεις που διευκολύνουν μεν την αποδεικτική διαδικασία, αλλά και που δυσχεραίνουν σε ανεπίτρεπτο βαθμό τη θέση του κατηγορούμενου. Σε πολλές περιπτώσεις ο νομοθέτης αρκείται, δηλ., στην απλή δυνατότητα επελεύσεως ενός επιζήμιου αποτελέσματος (ά. 4 ν. 146/1914 περί αθεμίτου ανταγωνισμού: « δηλώσεις ικανάς να παραπλανήσουν το κοινόν»), ή ποινικοποιεί χρονικά προηγούμενες πράξεις (πχ. επί φοροδιαφυγής: μη ακριβής τήρηση βιβλίων: ά. 43§2 ν. 820/1978), ή θεωρεί τη σιωπή του κατηγορούμενου ως συναίνεστή του στην παράνομη ενέργεια (πχ. ά. 36,37 Αγορανομικού Κώδικα, περί του ότι ο κύριος της επιχειρήσεως υπέχει αγορανομική ευθύνη, εκτός εάν καταγγείλει έγκαιρα την αγορανομική παράθαση και τον παραβάτη), και επεκτείνει την ποινική ευθύνη σε πράξεις χωρίς υπαιτιότητα («αντικειμενική ευθύνη», ανωτ. §15) ή σε πράξεις οφειλόμενες σε απλή αμέλεια ή «κουφότητα» (ά. 104 Τελωνειακού Κώδικα). Είναι φανερό ότι ο νομοθέτης προσφεύγει στα μέσα αυτά για να αντιμετωπίσει α-

ποτελεσματικότερα την απρόσωπη και αφανή δραστηριότητα ορισμένων οικονομικών εγκληματιών. Η αλόγιστη, πάντως, προσφυγή του νομοθέτη στην τακτική αυτή και η αντίστοιχη περιστολή των εγγυήσεων του παραδοσιακού δικαίου της αποδείξεως κρίνονται οπωσδήποτε επικίνδυνες για τα ατομικά δικαιώματα, αντισυνταγματικές, στο μέτρο που επαρκούν άλλες (μη ποινικές) κυρώσεις για τον ίδιο σκοπό, και επιζήμιες για την έννομη τάξη, λόγω της ανυποληψίας στην οποία μπορεί να περιπέσει η Πολιτεία από την μη δυνατότητα εφαρμογής τόσων πολλών και ευρέα διατυπωμένων ποινικών διατάξεων.

19. *Τρίτον*, υπάρχει το *ζήτημα του κύκλου των προσώπων που νομιμοποιούνται να παρίστανται ως πολιτική αγωγή σε συναφείς ποινικές δίκες ή που μπορούν, γενικότερα, ν' ασκήσουν κοινωνικό έλεγχο για την περιστολή της οικονομικής εγκληματικότητας*. Ός ενδεδειγμένοι φορείς αυτής της προσπάθειας εμφανίζονται ιδίως οι διάφορες οργανώσεις καταναλωτών, που παρουσιάζουν και στη χώρα μας αξιοσημείωτο έργο, τόσο στα πλαίσια της κρατικής λειτουργίας («Υπηρεσία Πληροφόρησης και Προστασίας Καταναλωτή» στο Υπουργείο Εμπορίου), όσο και στα πλαίσια της ιδιωτικής πρωτοβουλίας (IN.KA, ΠΑΚΟΕ κλπ.). Άλλ' οι οργανώσεις αυτές, μολονότι μπορούν, όπως και κάθε ιδιώτης, να υποβάλλουν καταγγελία πρός τις αρχές για αξιόποινες πράξεις (ά. 42 ΚΠοινΔ) και να κινήσουν έτσι την ποινική δίωξη κατά των δραστών (ά. 43 ΚΠοινΔ), όμως δεν νομιμοποιούνται κατά κανόνα να παρίστανται στην ποινική δίκη ως πολιτική αγωγή. Και τούτο διότι την δυνατότητα αυτή, κατά το ελληνικό δίκαιο (ά. 63 ΚΠοινΔ και ά. 914, 932 ΑΚ), έχουν μόνον όσοι ζημιάθηκαν κατ' άμεσο τρόπο ή υπέστησαν ηθική βλάβη από το έγκλημα (βλ. π.χ. ΑΠ 116/1965, 15:357· ΑΠ 350/1972, 22:535 -πρβλ. Α. Ψαρούδα -Μπενάκη. Η πολιτική αγωγή στην ποινική δίκη, Αθήναι 1982, σελ. 72 επ., 135 επ.)

Επίσης και τα μέλη ενός ν.π. δεν έχουν τη δυνατότητα ν' ασκήσουν πολιτική αγωγή κατά των διευθυνόντων του ν.π. για διαχειριστικές ανωμαλίες και ζη-

μιές της εταιρικής περιουσίας, ελλείψει άμεσης βλάβης τους (ΑΠ 1248/1977, 28:321· ΑΠ 89/1982, 32:788).

20. Απόκλιση από τον κανόνα αυτόν υπάρχει μόνον εφ' όσον τούτο προβλέπεται από τον νόμο (π.χ. ά. 5§1 ν. 4301/1929 ως πρός την προστασία δικαιωμάτων των συγγραφέων, συνθετών κλπ. από σωματεία που έχουν ως σκοπό της ιδρύσεως τους αυτήν την προστασία) ή εφ' όσον οι ζημιωθέντες εκχωρήσουν με σύμβαση, κατ' ά. 455 επ. ΑΚ, τις αστικές απαιτήσεις τους από την αξιόποινη πράξη που υπέστησαν, πρός την οργάνωση των καταναλωτών (αμφισβήτητούμενο πρβλ. όμως ΑΠ 625/1975, 26:37). Δεδομένου, όμως, ότι και οι δυό αυτές περιπτώσεις είναι σπάνιες στην πρακτική, ο ρόλος των καταναλωτικών οργανώσεων περιορίζεται μέχρι τώρα σε κυθαρά ατομική βάση (πχ. καταθέσεις μαρτύρων, α. 209 επ. ΚΠοινΔ). Παρά τα δικονομικά αυτά εμπόδια, υπάρχουν ενδείξεις ότι το θέμα της πολιτικής αγωγής αντιμετωπίζεται ήδη από τα δικαστήρια με ευρύτερο πνεύμα. Κυρίως σε υποθέσεις ρυπάνσεως του περιθάλλοντος έγινε έτσι αποδεκτή από το δικαστήριο η άσκηση πολιτικής αγωγής και τρίτων ιδιωτών, με το σκεπτικό ότι οι ιδιώτες αυτοί παρακωλύονταν στη χρήση πραγμάτων κοινών τοις πάσι ή κοινοχρήστων, όπως η θάλασσα και ο αιγαλός (967 ΑΚ) και προσβάλλοντάν με αυτόν τον τρόπο στην προσωπικότητά τους (απόφ. 809/1981 Τριμελούς Πλημμελειοδικείου Πατρών, ανωτ. §10).

V. Τάσεις και προοπτικές

21. Οι νεώτερες αυτές εξελίξεις στον χώρο του οικονομικού ποινικού δικαίου αποτελούν, ίσως, ένδειξη μιας γενικότερης τάσεως των νομοθετικών και δικαστικών αρχών να εντατικοποιήσουν τις προσπάθειες για αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση της οικονομικής εγκληματικότητας. Μνημονεύθηκαν άλλωστε ήδη αρκετά παραδείγματα αυτής της τάσεως, όπως η οργάνωση ειδικών μονάδων ελέγχου της εν λόγω εγκληματικότητας (Επιτροπή Προστασίας Ελεύθερου Ανταγωνισμού: §4, Υπηρεσία Ελέγχου Διακινήσεως Αγαθών: §7, Συμβούλιο Έρευνας Τι-

μών: §7) και η θέσπιση αυστηρών κυρώσεων διοικητικού ή και ποινικού χαρακτήρα (ιδίως για τα αδικήματα της κασσετοπειρατείας: §4, της αγορανομικής νομοθεσίας: §5 και της τελωνειακής - φορολογικής νομοθεσίας: §7). Βέβαια πολλές φορές τα μέτρα αυτά είναι ασυστηματοποίητα ή πραγματώνονται με απαράδεκτα αόριστες διατυπώσεις (ανωτ. §17), έτσι ώστε να χάνουν σε αποτελεσματικότητα ή και να έρχονται σε αντίθεση με την αρχή της νομιμότητας. Είναι όμως φανερό ότι το έργο μιας τέτοιας βαθύτερης και περισσότερο συγκροτημένης έρευνας του φαινομένου, με παράλληλη πρόταση εφικτών λύσεων, ανήκει κυρίως όχι στον νομοθέτη και τα δικαστήρια, αλλά στην επιστήμη. Ήδη δε η ελληνική επιστήμη έχει δώσει σημαντικές μονογραφίες οικονομικού ποινικού δικαίου τόσο από την πλευρά των γενικών αρχών που πρέπει να το διέπουν (Κ. Βουγιούκας, Οικονομικόν Ποινικόν Δίκαιον, Γενικόν Μέρος, Αθήναι / Θεσσαλονίκη 1975¹, 1980⁴), όσο και από την πλευρά της απεγκληματοποίησεως των λιγότερο σημαντικών μορφών του (Γ. – A. Μαγκάκης, Το πρόβλημα του Οικονομικού Ποινικού Δίκαιου, ΠοινΧρ 8/1958: 385-400, 465-476· A. Ψαρούδα - Μπενάκη, Εγκλήματα και παραβάσεις τάξεως, ΠοινΧρ 17/1967: 65-81· N. Ανδρουλάκης, Ποινικόν Δίκαιον, Γενικόν Μέρος Α': Τα θεμέλια, Αθήναι / Κομοτηνή 1982, §1.Δ = σελ. 10-11). Επίσης έχουν αναλυθεί με ολοκληρωμένο τρόπο πολλά ειδικότερα προβλήματα οικονομικών εγκλημάτων, όπως αυτά που συνδέονται με τη μόλυνση του περιθάλλοντος (Στ. Αλεξιάδης, Ή ποινική προστασία του περιθάλλοντος ως πρόβλημα αντεγκληματικής πολιτικής, Αθήνα / Κομοτηνή 1981), τον περιορισμό του ελεύθερου ανταγωνισμού (Αθ. Λιακόπουλος, Ή οικονομική ελευθερία ως αντικείμενο προστασίας στο δίκαιο του ανταγωνισμού, Αθήναι/Θεσσαλονίκη 1981· N. Ρόκας, Αθέμιτος Ανταγωνισμός, Αθήναι 1975), την λοιπή βιομηχανική ιδιοκτησία (N. Ρόκας, Δίκαιον Σημάτων, Αθήναι 1978), την πγευματική ιδιοκτησία (Γ. Κουμάντος, Πνευματική Ιδιοκτησία, Αθήναι 1982³, 1967¹), τη φορολογική και τελωνειακή νομοθεσία (Χρ. Εμπορίδου, Η έννοια του φορολογικού αδικήματος. Διδ. Διατρ. Θεσσαλονίκης, 1963· Μιχ. Γ. Κυπραίου, Φορολογικόν Ποινικόν Δίκαιον, Αθήναι 1965· Αν. Μακρυνικόλα, Τελωνειακαί Παρα-

θάσεις, Αθήναι 1956) και τις επιταγές (Ι. Δασκαλόπουλος, Επί της υποκειμενικής συγκροτήσεως του εγκλήματος της εκδόσεως ακαλύπτου επιταγής, ΠοινΧρ Ι/1960, 1-14). Τέλος, σε καθαρά εγκληματολογικό επίπεδο έχει ερευνηθεί η στάση των δικαστικών και του κοινού απέναντι στο (οικονομικό) έγκλημα (Ηλ. Δασκαλάκης κ.ά., Απονομή της ποινικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα, Αθήνα: Εθν. Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 1983, 88 επ., 246 επ.) και έχουν αναλυθεί κριτικά οι διακυμάνσεις των οικονομικών εγκλημάτων σε ορισμένες περιόδους (Κ. Γαρδίκας, Εγκληματολογία, τ.Α', Αθήναι 1968⁶, σελ. 479 επ.)

Οι εμπειρίες από την εφαρμογή των σχετικών νομοθετημάτων και τα πορίσματα από τις πιό πάνω έρευνες έχουν γενικά καταδείξει τις αδυναμίες του ισχύοντος νομοθετικού πλαισίου και έχουν ενισχύσει την προσωπική μου άποψη, ότι το οικονομικό ποινικό δίκαιο, κατά το μέρος του που αφορά στην αθέμιτη δραστηριότητα επιχειρήσεων, θα πρέπει ν' αποτελέσει ιδιαίτερο κωδικοποιημένο δίκαιο, με δικές του, αυτοτελείς ρυθμίσεις ως πρός τα υποκείμενα των παραβάσεων (επιχειρήσεις), τα προστατευόμενα έννομα αγαθά (υπερατομικού, κυρίως, χαρακτήρα), τις προβλεπόμενες κυρώσεις («οικονομικές ποινές»), το είδος των βλαπτομένων προσώπων που επιτρέπεται να παρίστανται ως πολιτική αγωγή (π.χ. οργανώσεις καταναλωτών) και τον τρόπο διερευνήσεως και εκδικάσεως των συναφών υποθέσεων από όργανα με ειδικές γνώσεις στα θέματα της οικονομικής εγκληματικότητας, όπως ήδη συμβαίνει με τα αγορανομικά αδικήματα (α. 62,66 Αγορανομικού Κώδικα), για τα οποία λειτουργούν ειδικό τμήμα διώξεως της Εισαγγελίας Πρωτοδικών και ειδικό Τμήμα Πλημμελειοδικείου πρός εκδίκασή τους.

Βασική θιβλιογραφία: Οι αναπτύξεις που προηγήθηκαν στηρίχθηκαν κυρίως στις εξής εργασίες μου, στις οποίες μπορεί να προσφύγει κανείς για αναλυτικότερη μελέτη των σχετικών ζητημάτων: N.E. Κουράκη, Τα οικονομικά εγκλήματα. Βασικά ζητήματα της οικονομικής εγκληματικότητος και του οικονομικού ποινικού δικαίου, Αθήνα / Κομοτηνή, 1982 (Σειρά «Ποινικά», αριθμ. 13). N.-C. Courakis, *Conception et principes*

du Droit pénal économique en Grèce, περ. Revue internationale de Droit pénal, 54/1983, τευχ. 1-2, σελ. 331-370· N.-C. Courakis, Wirtschaftsdelikte in Griechenland: Erscheinungsformen und Kriminalpolitik, εις: Karlhans Liebl (Hrsg.), Internationale Forschungsergebnisse auf dem Gebiet der Wirtschaftskriminalität, Pfaffenweiler: Centaurus-Verlagsgesellschaft, 1985.

Ερωτήσεις

1. Ποιά ονομάζονται οικονομικά εγκλήματα και ποιοί παράγοντες ευνοούν την ανάπτυξή τους;
2. Τί κριτήρια χρησιμοποιούνται για τη διάκριση των οικονομικών εγκλημάτων από τις λεγόμενες «παραβάσεις τάξεως»;
3. Ποιές είναι οι κύριες μορφές εμφανίσεως των οικονομικών εγκλημάτων και πώς αντιμετωπίζονται στη νομοθεσία μας;
4. Πώς εμφανίζεται στατιστικά η συχνότητα τελέσεως των οικονομικών εγκλημάτων και τί αντιρρήσεις μπορούν να προβληθούν για την αξιοπιστία των στοιχείων αυτών;
5. Τί εκτιμήσεις μπορούν να γίνουν ως πρός την ποινική απάξια των επί μέρους οικονομικών εγκλημάτων και κατηγοριών τους;
6. Πώς αντιμετωπίζει η νομοθεσία και νομολογία μας το θέμα της ποινικής ευθύνης για ενέργειες που γίνονται στα πλαίσια δραστηριότητας μιας επιχειρήσεως;
7. Τί νομοθετικά και νομολογιακά ζητήματα δημιουργούνται από τις δόλιες και καταστρατηγικές ενέργειες των οικονομικών εγκληματιών;
8. Τί είδους πρόσωπα νομιμοποιούνται να παρίστανται ως πολιτική αγωγή σε δίκες οικονομικών εγκλημάτων;
9. Πώς εμφανίζονται οι σύγχρονες τάσεις αντιμετωπίσεως της οικονομικής εγκληματικότητας από τη νομοθεσία και τα δικαστήρια;
10. Ποιά είναι η συμβολή της ελληνικής επιστήμης στη διευκρίνηση ζητημάτων της οικονομικής εγκληματικότητας;